

Забудкова О. А. Олена Петрівна Радакова – історик, етнограф, громадська діячка. *Луганщина: краєзнавчі розвідки* : матеріали IV Всеукраїнської наук.-практ. конф., 22 квіт. 2021 р., Старобільськ, Україна / ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка” [та ін.]. Старобільськ, 2021. С. 59–64.

О. А. Забудкова

(Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка)

**Олена Петрівна Радакова –
історик, етнограф, громадська діячка**

Останніми роками історія Луганщини привертає значну увагу дослідників, хоча достатнім рівень її вивчення назвати ще важко. Тим не менш, відомими стають все більше фактів, історичних об'єктів та осіб, які пов'язані з найсхіднішим регіоном України. До таких осіб, незаслужено забутих до наших днів, належить і Олена Петрівна Радакова – український історик, етнограф та громадська діячка кінця XIX – початку XX ст., життя та діяльність якої були пов'язані з Луганщиною.

Народилася Олена в 1869 р. в Слов'яносербському повіті Катеринославській губернії в дворянській родині Єленєвих. У 1887 р. із золотою медаллю закінчила 2-гу жіночу гімназію в Харкові [1, с. 3]. Одразу після цього вийшла заміж за Віктора Миколайовича Радакова (1864–1929), родина якого мешкала по сусідству [15, с. 92]. Після випуску Віктора з Харківського університету в 1888 р. подружжя вирушає в Париж, де він продовжує навчання в Сорбонні та Колеж де Франс [2, с. 39].

Взялася до навчання й Олена. Письменник Григорій Квасницький свідчив, що в Парижі вона познайомилася з видатним антропологом та етнографом Федором Вовком «і під його доглядом взялась до вивчення археології, антропології та етнографії». Він припускав, що «не без впливу д. Вовка вона звернула пильну увагу на українство» [3, с. 2]. Втім відомо, що Олена листувалася з ученим ще з 1888 р., тож обставини їх знайомства залишаються невідомими. За сприяння Ф. Вовка, який тоді працював у Антропологічній школі при Сорбонні та був членом Паризького антропологічного товариства, Олена прослухала лекції від провідних французьких вчених, зокрема

одного з основоположників сучасної наукової археології Габріеля де Мортільє, який став її улюбленим лектором [1, с. 3].

Після повернення з Європи в 1890 р. Віктор Радаков стає адвокатом, потім починає діяльність в Слов'яносербському земстві, а з 1896 р. стає головою земської управи [2, с. 41]. Олена ж робить перші кроки в науку під керівництвом харківського історика Дмитра Багалія. На жаль, систематична наукова робота для неї виявилася неможливою, оскільки близько 1892 р. Олена захворіла на туберкульоз [1, с. 3]. Разом з тим, навіть та кількість робіт, яка нею була створена, дозволила українському історику О. Оглобліну назвати О. Радакову, разом з М. Плохинським, Д. Мілером та В. Барвінським, учнями Д. Багалія, які своїми працями з історії Гетьманщини зробили цінний вклад в українську історіографію [4, с. 94].

Першою відомою роботою О. Радакової стала стаття, написана на основі матеріалів історичного архіву при Харківському університеті – «Гетман Даниил Апостол в роли колонизатора» (1891) [7]. Не пізніше 1892 р. Олена Петрівна стає членом Харківського історико-філологічного товариства, де презентувала роботу, присвячену роботам українських козаків під час створення Ладозького каналу в 1720 р. До 1896 р. її було доопрацьовано та надруковано в Записках Наукового товариства імені Шевченка у Львові під редакцією Михайла Грушевського [10]. Загалом Олена Петрівна часто публікувалася в цьому виданні, надаючи як свої розвідки, так і рецензії. У 1897 р. М. Грушевський запропонував їй стати членом товариства, проте чи було доведено справу до кінця невідомо [16, арк. 18].

З середини 1890-х рр. Олена регулярно «заглядала до архіву за якою-небудь довідкою з української історії, інтерес до якої вона зберігала незмінно» [13, с. 3]. Результатом роботи стала доповідь «О ревизиях в Малороссии в XVIII столетии», представлена авторкою на XI археологічному з'їзді в Києві в 1899 р. та надрукована в його трудах [8].

Змушена за станом здоров'я проходити постійне лікування в Європі, Олена Петрівна продовжувала навчання. Зокрема, наприкінці 1890-х рр. прослухала ще один курс лекцій з антропології, тепер вже в Берліні [1, с. 3]. В цей час сферою її інтересів стає етнографія, у першу чергу – рідного краю.

У ході підготовки XII археологічного з'їзду в Харкові О. Радакову було залучено до збирання матеріалів для етнографічної виставки. У 1900 р. вона здійснила експедицію в Старобільський повіт [9]. Підготовану за її результатами статтю нею було надруковано в збірці «Матеріали до українсько-руської етнології», що вийшла у Львові в 1905 р. [12].

Наступного 1901 р. О. Радаковою було здійснено етнографічний опис українського населення Катеринославської губернії [11]. Два літніх місяці 1901 р. вона працювала в Слов'яносербському, Катеринославському, Верхньодніпровському та Новомосковському повітах. За час експедиції вона збрала для етнографічної виставки 200 предметів домашнього побуту, 170 фотографій та 70 рецептів місцевих лікарських засобів, гербарій лікарських трав [11; 13, с. 3]. Зібрані нею речі було передано утвореному до XII археологічного з'їзду етнографічного музею Харківського університету [1, с. 3].

В останні роки життя Олена Петрівна також захопилася літературою та філософією. Результатом нового напрямку діяльності стали дві статті, присвячені творчості норвезького драматурга Генріка Ібсена та бельгійського письменника та філософа Моріса Метерлінка [5; 6].

Поруч з науковою роботою Олена Радакова вела й громадську діяльність, зокрема в Харківському товаристві грамотності. Для нього протягом 1890-х рр. Олена написала науково-популярні брошури про Швейцарію, Голландію та США. Ці роботи було кілька разів перевидано в різних частинах країни. Відомо, що в 1897 р. авторка клопоталася про їх переклад українською [16, арк. 12–13].

Під час служби чоловіка в Слов'яносербському земстві за сприяння Олени Петрівни було організовано бібліотеку для земських службовців. Крім того, за спогадами Д. Багалія, вона розробляла план загального навчання в повіті, очолювала товариство взаємодопомоги учителів та була секретарем читальнь-бібліотек у повіті [1, с. 4]. З листування з Борисом Грінченком зрозуміло, що велику увагу вона приділяла поширенню в повіті української книги. Так, на початку 1897 р. Олена повідомляє, що отримано дозвіл на розміщення у бібліотеках-читальнях «Кобзаря» Т. Г. Шевченка [14].

На жаль, нам мало відомо про приватне життя, характер та погляди Олени Петрівни. Знайомі згадують її як людину «видатних розумових обдарувань і кристально чистої душі» (Д. Багалій) [1, с. 3], «дуже скромної, дещо сором'язливої та обережної жінки, з великим розумом, з великою спостережливістю, з великим запасом наукових знань, завжди серйозним науковим інтересом» (М. Сумцов) [13, с. 3]; одну «з тих малопомітних, скромних робітниць на полі пізнання рідного краю, що за життя свого встигають не багато зробити, зате що зроблють, то щиро, з любовію» (Г. Квасницький) [3, с. 2].

За спогадами сучасників, родина Радакових завжди була в курсі тодішніх «розумових і політичних течій», а управа Слов'яносербського земства тих часів буда «лівою» та «красною» [15, с. 92, 101–102]. Називали Олену й «справжньою революціонеркою, лєнінкою», тож чоловік під її впливом «літературу революційну дозволяв розсилати» [Цит за: 2, с. 61].

У 1906 р. Віктора було обрано до І Державної думи. На знак протесту проти її розпуску в липні того ж року він підписав т. зв. «Виборзьку відозву», яка закликала до пасивного спротиву владі. В. Радаков був відсторонений від управління земством. Після цього родина переїздить до Криму [2, с. 51–56]. Спочатку вони живуть в Ялті, але в 1908 р. Віктор Миколайович орендував у Новому Місхорі ділянку, де було побудовано дачу. Саме тут Олена Петрівна провела останні роки свого життя, переважно самотньо, а оточенні слуг. Чоловік приїздив нечасто, маючи, за свідченнями сучасників, другу родину [2, с. 62]. Відомо, що в подружжя була дитина, але вона рано померла. У 1896 р. Олена згадувала, що зайнята лікуванням дитини в Берліні, більше згадок про неї не знайдено [2, с. 59; 16, арк. 3].

14 травня 1910 р. Олена Петрівна померла внаслідок пневмонії, яка загострила хронічну хворобу. Її було поховано на кладовищі Нарішкіних у Місхорі. У 1913 р. за замовленням чоловіка на могилі встановили пам'ятник авторства учениці О. Родена Анни Голубкіної – зображення Христа на розп'ятті. До наших днів він зберігся в незадовільному стані [2, с. 63].

Таким чином, Олена Петрівна Радакова протягом свого нетривалого життя зробила помітний внесок як в українську історичну науку, так і в громадське життя Луганщини. Не

зважаючи на обмеження для жінок Російської імперії та смертельну хворобу, вона змогла прожити життя сповнене наукового пошуку та вдосконалення оточуючої її дійсності.

Джерела та література

1. Багалей Д. И. Памяти Елены Петровны Радаковой. *Утро*. № 1910. № 1056. С. 3–4. **2. Драй А. Я.** Виктор Николаевич Радаков. Короткий очерк жизни и деятельности. Луганск: Янтарь, 2016. 192 с. **3. Квасницький Г.** Пам'яті О. П. Радакової. *Рада*. 1910. № 127. С. 2. **4. Оглоблин О.** Пам'яті Дмитра Баталія (1857–1932–1957). *Український історик*. 1988. № 4. С. 92–105. **5. Радакова Е.** Генрих Ибсен. *Вестник воспитания*. 1902. № 1–2. **6. Радакова Е.** Метерлинк как философ и моралист. *Вестник воспитания*. 1909. № 1–2. **7. Радакова Е. П.** Гетман Даниил Апостол в роли колонизатора. *Киевская старина*. 1891. № 6. С. 458–468. **8. Радакова Е. П.** О ревизиях в Малороссии в XVIII ст. *Труды XI Археолог. съезда в Киеве*. М., 1902. Т. 2. С. 105–125. **9. Радакова Е. П.** Отчет о поездке по Старобельскому уезду. *Труды Харьков. предварит. ком. по уст-ву XII археолог. съезда*. Х., 1902. Т. 1. С. 103–108. **10. Радакова Е. П.** Українські козаки на Ладозькім каналі. *Записки наук. т-ва ім. Шевченка*. 1896. Т. XII. С. 1–20. **11. Радакова Е. П.** Этнографическая экскурсия по Екатеринославской губернии. *Извест. XII археолог. съезда в Харькове*. Х., 1902. С. 44–45. **12. Радакова О.** Золотарство у Старобільському пов. у Харківщини. *Матер. до укр.-рус. етнолог.* Львів: З друк. НТШ, 1899–1929. Т. 6. 1905. С. 108–112. **13. Сумцов Н.** Елена Петровна Радакова. *Южный край*. 1910. № 10002. С. 3. **14. Т. Г. Шевченко** в епістолярії відділу рукописів / уклад. А. Г. Адаменко. К.: Наук. думка, 1966. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/epis05.htm#page131>. **15. Фенин А.** Воспоминания инженера. Прага, 1938. 176 с. **16. Центральний державний історичний архів України, м. Київ.** Ф. 1235. Оп. 1. Спр. 706. 23 арк.